ON THE SMALL TOWNS' HEALTH AND URBAN INFRASTRUCTURE IN THE EARLY 20TH CENTURY, SOUTHEAST EUROPE: THE CASE STUDY OF PITESTI, ROMANIA

Aurel Radu
PhD. Student, University of Craiova

Abstract: The argument of this article is grounded in a critical analysis of a Report on the health and urban infrastructure of Pitesti, Romania, authored by the medical practitioner Ion Corsin in the early1900th. It contrasts the evidence claims in this report with other similar historical documents in order to understand differential access to health and urban infrastructure across the population. I found that the major conclusion of this report - that ethnic and religious minorities (the Jewish and Catholic population) enjoyed better living standards than the majority Orthodox population - stands partially true but requires analytical refinement. First, the Orthodox population subsumed the suburbanites and the Roma people who indeed suffered (much) poorer living conditions. Second, the town's substantial Protestant minority seemed to have been subsumed into the Catholic group. However, these taxonomic inacurracies express the understandings of the time, of the author and the medical profession in particular and of the elite more broadly. The article contributes to a better understanding of the urban inequalities in the early 1900s Europe's peripheral spaces.

Keywords: Romania, Health survey, Urban infrastructure, Ethnics and religious minorities, early 20th century

În fondul arhivistic al Primăriei orașului Pitești se păstrează un document inedit prin faptul că acesta nu a reținut în mod expres interesul istoricilor și nici nu a fost publicat *in extenso* până în prezent. Este vorba de *Raportul general științific asupra sănătății publice...* pentru anul 1903, întocmit de medicul orașului, Ion Corsin, care a fost trimis în copie, în februarie 1904, primarului orașului, Nicolae Constantinescu, pentru „culegerea datelor statistice" necesare la întocmirea dării de seamă cu privire la starea orașului Pitești[1].

Anumite părți din acest raport, în special cele care țin de viața sanitară a orașului, se regăsesc și în darea de seamă cu privire la starea orașului Pitești din anul 1902, publicată într-o broșură în tipografia și legătoria de cărți deținută de Haralambie Rădulescu din Pitești[2]. Primarul orașului Pitești, Eftimie Ionescu, a fost de acord cu concluziile medicului orașului, căci acestea au fost publicate ca atare în broșura menționată. Medicul conchidea că minoritățile etnice și confesionale din oraș se bucurau de o stare materială și sanitară mai bune față de populația majoritar ortodoxă din oraș:

„Industriile productive, comerțul serios, aproape lipsește [sic!] și capitalurile de asemenea. Lupta pentru existență este prea mare în raport cu micul câștig. Foarte mulți orășeni din clasele de jos ca și de sus, nu se gândesc la viitor. Tot ce au sau ce câștigă, consumă repede, spre a suferi în urmă de lipsă. Luxul și fanfaronada sunt practicate pe scara cea mai întinsă, mai ales de mulți dintre cei fără mijloace, moda nu le lipsește și tot ce-i demodat nu poartă. Industria și educația în mare parte nu este solidă și practică. Traiul, hrana, îmbrăcămintea, locuința și îngrijirile corpului sunt rele la cea mai mare parte a populației ortodoxe. Românii contactează cu înlesnire maladiile și odată ce s-au îmbolnăvit, nu știu sau nu vor să se îngrijească în cea mai mare parte. Catolicii și mai ales

[1] Serviciul Județean Argeș al Arhivelor Naționale (în continuare SJAN Argeș), fond Primăria Pitești, dosar 33/1904, f. 14-28.
[2] Primăria urbei Pitești, *Expunerea domnului primar Eftimie Ionescu asupra întregii administrații a comunei Pitești, cu ocazia prezentării proiectului de buget pe exercițiul 1902-1903,* Tipografia H. Rădulescu, Pitești, 1902, 29p.

israeliții stabiliți în Pitești sunt toți meseriași, industriași și buni muncitori, duc o viață mult mai cumpătată, trăiesc mai bine, locuința, îmbrăcămintea și îngrijirile corpului îi preocupă cu deosebire, iar când este vorba de căutarea sănătății fac toate sacrificiile, nu recurg la descântece și alte lucruri nefolositoare"[3].

Aceste concluzii ale medicului sunt *avant la lettre* în acord cu teoria sociologului Max Weber[4] potrivit căreia minoritatea protestantă din Europa, printr-un comportament cumpătat, planificare și muncă a reușit să acumuleze în urma investițiilor capitaluri mari, însă concluziile medicului Ion Corsin sunt parțial adevărate și ele necesită unele nuanțări.

Medicul menționează doar evreii și catolicii, însă îi omite pe ceilalți minoritari din oraș: luterani, calvini și armeni. Credem că minoritatea protestantă a fost cuprinsă în rândul celei catolice, pentru că la capitolul despre învățământul confesional, medicul afirmă că în oraș existau două școli catolice, ori acest lucru nu este real, fiind vorba de o singură școală catolică, dar și de o școală luterană. În schimb, minoritatea romă nu este cuprinsă în analiză, fiind contopită în marea masă a majorității românești. Minoritățile etnice și confesionale (cu excepția romilor care nu fac obiectul statisticilor generale de la acea vreme), reprezentau puțin peste 15% din totalul populației urbane, adică puțin peste 2.000 de indivizi. În rândul orășenilor români intrau inclusiv sătenii din suburbiile orașului: Niculcești, Cloșenești, Papucești, Turcești și Lacul Smeurii, care într-adevăr aveau un nivel al traiului mai scăzut, dar și condiții de locuit mai precare, căci trăiau încă în bordeie și case din nuiele.

Mulți minoritari aveau un rol important în economia urbană, însă nu putem omite rolul la fel de important al populației românești, al comercianților români și al sutelor de capi de familie cu funcții în aparatul birocratic al instituțiilor județene și orășenești care aveau asigurat un statut și un venit pentru o viață decentă. O parte însemnată din activitățile comerciale și meșteșugărești era acaparată de minoritari, însă acest monopol se va atenua treptat, căci autoritățile înființează în oraș, înainte de anul 1900, o Școală de meserii finanțată la început de Prefectura județului Argeș, tocmai cu scopul de a crea meșteșugari autohtoni. Marea „industrie" deținută de minoritari era totuși subțire și se rezuma la fabrica de pielărie a fraților Marenco, care întră în faliment în anul 1911, fabrica de băuturi gazoase a lui Albert Tonci și o fabrică de săpun și lumânări a lui A. Keller.

În privința îngrijirii corporale, toți orășenii pitești aveau o igienă relativ uniformizată pentru că aveau acces în mod practic la aceleași servicii sanitar-edilitare. Orășenii foloseau apa din puțurile particulare aflate prin curțile proprietăților lor, dar mai ales apa din puțurile cu pompă și fântânile publice alimentate cu apă captată din două surse: din pădurea Trivalea, de pe Valea Stancii și din izvoarele de la Biserica Sf. Ilie. Aceste surse de apă erau, bineînțeles, insuficiente pentru toți orășenii, mai ales în timpul verilor secetoase. Canalizarea orașului era parțială fiind proiectată pentru drenarea apelor pluviale, însă o parte din orășeni își racordaseră ilegal latrinele și scurgerile de apă menajeră la rețeaua publică de canalizare, situație care crea disconfort olfactiv și igienic.

Misticismul românilor era o realitate pregnantă mai degrabă în suburbiile orașului de unde, într-adevăr, sătenii ajungeau mai greu către centrul orașului pentru a beneficia de asistență medicală din partea medicului orașului. Totuși, în anul următor, medicul orașului raporta că a consultat și a oferit medicamente gratuite la câteva mii de orășeni săraci (români și minoritari), ceea ce nuanțează afirmația că românii „recurg la descântece și alte lucruri nefolositoare", decât să investească în căutarea sănătății. Mai degrabă, orășenii săraci recurgeau la toate metodele disponibile, având în vedere că nici medicina și farmacopeea vremii nu erau la un nivel foarte înalt.

Primarul orașului N. Constantinescu nu a fost de acord cu o parte din concluziile medicului orașului discutate mai sus și a ținut să nuanțeze și să reformuleze anumite aspecte legate de cumpătarea orășenilor români și alogeni, în darea de seamă cu privire la starea orașului, pe care o publică în anul 1903, după ce mai întâi a fost citită și aprobată în ședința Consiliului orășenesc[5]:

[3]SJAN Argeș, fond Primăria Pitești, dosar 38/1902, f. 50v. p. 19-20.
[4] Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2003.
[5] Primăria urbei Pitești, *Expunerea domnului primar N. Constantinescu asupra întregii administrații a comunei Pitești, cu ocazia prezentării proiectului de buget pe exercițiul 1903-1904,* Tipografia Haralambie Rădulescu, Pitești, 1903, 25p.

„Industriile productive, comerțul serios aproape lipsesc și capitalurile de asemenea. Lupta pentru existență este prea mare în raport cu micul câștig. Orășenii, atât cei din clasa de sus, cât și de jos sunt cumpătați și din mijloacele restrânse pe care le au își îndeplinesc toate trebuințele și îndată ce contactează o boală recurg, cei mai bogați la doctori particulari, iar cei săraci vin la doctorul primăriei, căci numai așa se explică cum au fost vizitați de medicul comunei atât la domiciliul lor cât și la dispensar atâtea persoane. Străinii așezați în Pitești sunt tot așa de cumpătați ca și românii în toate afacerile lor”[6].

Raportul general științific asupra sănătății publice... este o radiografie importantă a stării sanitare și edilitare a orașului Pitești de la începutul secolului al XX-lea. Sunt raportate și descrise aspecte care țin de: demografie – analize despre natalitate și mortalitate pe grupe confesionale, salubritatea străzilor și curților particulare, piețe alimentare, starea locuințelor și construcția caselor, grădini și parcuri, edificii școlare, număr de elevi înscriși și frecvența școlară, cimitire, alimentația publică: măcelării, pescării, brutării, abatorul orășenesc, cârciumi etc., mici industrii locale: tăbăcării, cojocării, boiangerii, fabrici de săpun, de lumânări, de apă gazoasă etc., stabilimente hoteliere, baia publică, personalul medical orășenesc, statistici sanitare privind epidemiile, vaccinarea copiilor, prostituția, copiii abandonați etc.

Anumite aspecte medicale, în special cele referitoare la alimentația nou-născuților nu mai sunt de actualitate, ele fiind o oglindire a nivelului de cunoaștere medicală a epocii, dar și o reflectare a inadecvării medicului.

Raportul general științific asupra sănătății publice..., publicat în continuare *in extenso*, conține, la final, concluziile parțial adevărate care reflectă prejudecățile medicului, dar și ale castei medicale. Raportul trebuie analizat în contextul vremii și în mod comparat cu alte serii de documente asemănătoare, care pot reprezenta surse credibile pentru o imagine de ansamblu asupra inegalităților urbane din spațiile periferice ale Europei la începutul anilor 1900.

Autorul prezumat[7] al *Raportuluigeneral științific asupra sănătății publice...*este medicul orașului Ion Corsin (n. 1859), numit în această funcție la începutul anului 1904[8], medic cu origini evreiești[9], intern al Spitalelor Civile din București, doctor în medicină și chirurgie cu teza „Câteva cuvinte asupra tuberculozei ganglionilor limfatici la copii”, publicată în 1885[10].

Textul a fost actualizat ținând seama de regulile ortografice actuale, însă unele cuvinte cu formă arhaică au fost păstrate: considerațiune, infecțiune, fabricațiune ș.a. Cuvintele subliniate în textul transcris sunt subliniate și în documentul original.

***

Raportul general științific asupra sănătății publice și mersului Serviciului sanitar al urbei Pitești ce urmează a se înainta onor Consiliului de Igienă, unde, după ce va fi pus în dezbaterea Consiliului, se va înainta onor. Consiliu Sanitar Superior.

Orașul Pitești cu o populație de 13.345 suflete se află în bune condițiuni de salubritate, fiind situat în mare parte pe un platou de pe malul drept al Râului Argeș, râu care trece pe la partea de est a orașului și unde se află mai multe zăvoaie presărate de arbori.

---

[6] *Ibidem*, p. 14.

[7] Raportul înaintat primarului orașului este o copie după raportul care urma să fie înaintat Consiliului de Igienă, nesemnat de medicul orașului. Copia după raport a fost realizată de Gh. Gubavu, vaccinator și responsabil cu corespondența Serviciului sanitar al orașului Pitești.

[8] SJAN Argeș, Primăria Pitești, dosar 20/1904-1905, f.n.

[9] Federația Comunităților Evreiești din România. Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România în secolul XX: 1900-1920. Fast și nefast într-un răstimp istoric. Documente și mărturii, vol. II*, Editura Hasefer, București, 2003, p. 264, 295.

[10] *Bibliografia românească modernă, 1831-1918, vol. I (A-C)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 824.

Terenul pe care este așezat orașul fiind în mare parte în pantă, apele meteorice au o scurgere naturală către râu, astfel că după fiecare ploaie mai abundentă torentele mai adaugă la curățirea străzilor.

Orașul este ferit de vânturi puternice, fiind înconjurat mai de toate părțile de dealuri și păduri.

Deși situațiunea orașului este foarte avantajoasă, el are însă inconvenientul de a fi așezat pe un sol cu straturi impermeabile, aproape de suprafață, ceea ce face ca în general mai toate casele să fie umede.

Populația orașului se compune din orășeni propriu-ziși care formează cea mai mare parte și din săteni. Aceștia din urmă locuiesc mai ales în mahalalele mărginașe: Niculcești, Cloșenești, Papucești, Turcești și Lacul Smeurii.

Sunt 58 de străzi și un frumos bulevard[11], întrerupt de Grădina Publică, dintre care: 38 pavate cu bolovani, 20 șoseluite și 1 nepavată.

Curățitul străzilor s-a făcut în acest an tot de comună în regie, pentru care scop au fost: 86 oameni, 21 cai, 12 boi, 10 căruțe a 2 boi, 2 căruțe a 1 cal, 24 cariole de fier de mână, 1 cariolă de lemn, 2 sacale de fier pentru lături a 1 cal, 1 saca de lemn pentru apă a 1 cal, 4 stropitoare (sacale) mari de stradă. Udatul și curățitul străzilor se face satisfăcător. Gunoiul și noroiul se scot afară din oraș la locuri anume destinate.

Piețele. Orașul are 2 piețe, dintre care una în centrul orașului unde sunt și măcelăriile, pescăriile, gheretele de pâine, zarzavagii, lăptăresele, fructele etc. și a 2-a târgul săptămânal situat la margine. Ambele aceste piețe sunt pavate cu bolovani, bine întreținute și curățite. Lângă târgul din vale se mai află un obor săptămânal de vite care însă nu este pavat.

Starea locuințelor. În fiecare an construindu-se case noi, numărul celor în bune condițiuni crește, astfel că, în acest an casele bune au fost în număr de 792, adică cu 17 mai multe ca în anul 1902, cele mediocre 1.304, cele rele de nuiele lipite cu pământ 421, iar bordeie 48. Casele rele de nuiele se află în cartierele mărginașe locuite mai mult de săteni și de țigani, aflate tot la marginea orașului și mai mult în mahalaua numită Dulapuri.

Construcția caselor. Sunt 12 case cu subterane locuite, 673 cu pivnițe, 1.832 fără pivnițe, 408 case fără latrine, 1.615 case cu latrine, fără hazna sistematică și 498 case cu latrine ventilate și cu hazna bine zidită. Haznalele se golesc în parte cu butoaie ordinare ale vechilor vistieri țigani și parte cu 2 aparate pneumatice ale Primăriei.

Starea de curățenie a curților. Sunt 569 de curți pavate și 1.398 nepavate, iar locuri virane neîngrădite 31. Băligarul, gunoiul, lăturile și celelalte murdării de la cea mai mare parte a orășenilor se dau afară din oraș, depunându-se în anumite locuri destinate, pentru care, comuna pune la dispoziția orășenilor mijloace (căruțe, sacale etc.) pe preț de 2-4 lei mensual, afară de un mic număr de orășeni (parte despre Râul Argeș și Mahalaua Știubeu), care pe sub ascuns depun toate aceste murdării pe lângă terasamentul drumului de fier Pitești – Curtea de Argeș și pe Gârla Trivalea, pentru care serviciul de curățenie al comunei nu încetinește cu ridicarea și depărtarea acestor murdării și serviciul sanitar cu somarea și darea lor judecății etc., care murdării, în timpul căldurilor, mai ales (vara), ar produce un focar de infecțiune dacă ele nu s-ar ridica și depărta afară din oraș.

Canalizarea. Orașul are o rețea de 3.520 metri canale subterane pe 8 străzi, afară de pârâul Mislea ce traversează partea de jos a orașului care este canalizat, acoperit pe distanță de 650 metri și neacoperit 200 metri și Pârâul Trivalea ce traversează partea de sus a orașului, care s-a canalizat o mică parte din el, pe distanță de 108 metri. Aceste canale care nu pot servi decât pentru scurgerea apelor meteorice, căci nu se spală decât prin ploi, primesc lături, tot felul de murdării menajere și unele chiar excremente lichide și solide de la un însemnat număr de cetățeni, ceea ce face să se exhale mai totdeauna un miros nesuferit și aceasta din cauza lipsei unui curent continuu și abundent de apă care ar trebui să le spele. Acest inconvenient se mai maschează din când în când prin dezinfectare cu var, dar răul rămâne colosal.

[11] Este vorba de singurul bulevard al orașului, numit Elisabeta Doamna.

Canalele secundare din curţile cetăţenilor care servesc pentru „tout-à-l'égout"[12] au fost construite fără nicio autorizaţie din partea Primăriei, pentru care, Consiliul de Igienă deşi a decis în nenumărate rânduri ca toate aceste canale să se desfiinţeze, nu s-a îndreptat însă nimic până acum.

Înainte de a se canaliza sistematic oraşul exista un mare şi vechi canal care începând din căpătâiul Străzii Şerban Vodă trece pe sub fosta Cofetărie Berevoescu şi pe la spatele pescăriilor din piaţă, traversează Strada Tabaci, aproape de Târgul din Vale şi se varsă în Argeş. Acest canal, de o infecţie nemaipomenită primeşte pe lângă alte murdării şi excrementele din 5 latrine care sunt aşezate pe el.

În toţi anii şi de mai multe ori pe an, Consiliul a discutat şi a luat decizii ca acest focar de infecţiune să se desfiinţeze dar nu s-a executat nimic. Singura îmbunătăţire ce s-a făcut la acest canal este acea că partea terminală din josul oraşului (str. Tabaci), care era un şanţ descoperit, s-a transformat o parte din el în anul 1902 într-un canal de beton acoperit.

Şanţuri şi pâraie. Cel mai important pârâu este Trivalea care începând de la punctul numit Trivalea (Mânăstire), afară din oraş, intră în oraş şi străbate prin partea nord-vestică a sa. Afară de o distanţă de 108 metri ce s-a canalizat în anul 1902, toată întinderea sa este necanalizată, cu matca foarte neregulată, şi nu are apă decât în timpul ploilor, în urma cărora rămân ici-colo băltoace de apă stătătoare infecte.

Acest pârâu trecând printr-o mahala (Ştiubeu) populată mai mult de ţigani, devine foarte murdar prin gunoiul, lăturile şi chiar excrementele ce se depun într-însul, dând loc, mai ales vara, la o infecţie nemaipomenită.

Consiliul de Igienă în şedinţa sa de la 1 decembrie 1898 a decis ca acest pârâu să se canalizeze, acoperindu-se în partea ce traversează oraşul, măsură care de abia în anul 1902 a început a se pune în aplicare, canalizându-l pe întindere de 108 metri.

Un alt pârâu este Scoroboaia, foarte mic şi neavând apă decât în timpul ploilor. El este situat în partea nordică a oraşului şi nu cauzează vătămare populaţiei fiind scurt şi în pantă repede ceea ce face ca totdeauna să fie gol şi uscat.

Şanţul Mislea, care traversează partea de jos a oraşului pe o însemnată întindere, deşi se canalizează mai în fiecare an, a rămas însă, în mare parte necanalizat, ceea ce constituie un însemnat focar de infecţie. Heleşteie nu sunt.

Grădini şi alte locuri igienice. În centrul oraşului se află o grădină foarte spaţioasă şi bogată în arbori şi flori care face delicii orăşenilor, înfrumuseţează oraşul şi constituie o condiţiune eminamente igienică.

Afară de acestea, la Trivalea, în marginea despre nord-vest, oraşul are tot ce poate fi mai preţios ca pitoresc şi igienic, unde dealurile împodobite cu frumoase păduri, o bogată pepinieră de silvicultură, pavilioane, florării, o şosea admirabilă etc. fac din această localitate o Băneasă piteşteană mult mai frumoasă, cu care nu se poate făli niciun alt oraş de provincie.

Apa. După cum am arătat şi în toţi anii, apa este insuficientă.

În 1884 s-au captat apele din sursele de la Trivalea şi Sf. Ilie, din care se distribuie în oraş prin tuburi subterane de fontă în 19 cişmele, iar anul acesta s-a mai captat apa din sursa din Piaţa Episcopiei.

În 1898 exista în oraş 30 de puţuri cu ghizduri, cu cumpănă sau roată şi 2 puţuri cu buşteni. În 1899 s-au mai creat 16 puţuri cu tuburi de ciment şi pompe. Din cele 30 puţuri cu ghizduri, 14 s-au înzestrat cu pompe, înnoindu-se ghizdurile.

Apa Râului Argeş, ce curge pe lângă marginea de est a oraşului nu serveşte mult orăşenilor fiind prea departe şi greu de procurat. Din aceste cauze, Primăria de mai mulţi ani a însărcinat mai mulţi ingineri hidraulici care la diferite epoci au făcut numeroase sondaje, atât în oraş, cât şi în diferite puncte din apropierea oraşului spre a găsi apă bună şi îndestulătoare, care însă până acum n-au dat rezultate satisfăcătoare, încercările şi dorinţa de a se alimenta oraşul cu apă bună şi îndestulătoare se continuă cu perseverenţă.

[12]Reţea de conducte care leagă locuinţele cu canalizările (lb. franceză).

Edificii şcolare. Sunt 5 localuri de şcoli primare în bune condiţiuni (Nr. 1, 2 şi 3 de băieţi; Nr. 1 şi 2 de fete), proprietăţi ale comunei ca şi Şcoala profesională de fete, iar Liceul I.C. Brătianu, proprietatea statului. Afară de acestea, mai este încă Şcoala primară de fete nr. 3 şi Şcoala de meserii, în localuri închiriate de la particulari, în bunicele condiţiuni.

Mai sunt două şcoli române private de fete, cu interne, semi-interne şi externe, în localuri închiriate, care deşi nu întrunesc toate cerinţele igienei, se pot tolera, nefiind alte localuri mai bune de închiriat.

Un pensionat de băieţi al preotului Georgian servind mai mult de gazdă pentru şcolari este în bunicele condiţiuni.

Afară de acestea, mai sunt două şcoli private mixte catolice[13] şi una israelită de băieţi, numai pentru externi, în bune condiţiuni.

Atât în şcolile publice ca şi în cele private este de dorit ca apa de băut să fie filtrată, înzestrându-se fiecare şcoală cu filtrele necesare.

Cimitirele. Sunt 4 cimitire: ortodox, catolic, israelit şi armenesc, situate toate afară din oraş, având camere mortuare toate, afară de cel armenesc căruia îi lipseşte. Registrele necesare pentru înscrierea morţilor şi planurile în regulă ale clasificări mormintelor sunt numai la cimitirul ortodox şi israelit.

Industrii insalubre.

Măcelăriile sunt în piaţa centrală, ele sunt construite de zid şi pardosite cu ciment având fiecare pod şi pivniţă. Aceste maghernițe au inconvenientul că pragul fiind mai înalt ca pardoseala, lăturile rezultate din spălare nu se pot scurge cu înlesnire, iar apa pentru spălarea lor nu este tocmai îndestulătoare. Toate vitele mari şi mici se taie la abator.

Pescăriile sunt toate în piaţa centrală, afară de câteva în Târgul din Vale şi după acelaşi model ca măcelăriile, cu deosebire că înaintea lor se află un canal subteran în care se scurg lăturile rezultate din spălarea peştelui.

Brutăriile şi franzelăriile sunt în număr de 14 răspândite în diferite străzi ale oraşului, iar în piaţa centrală (aripa dreaptă) sunt mai multe maghernițe pentru debitanţi. Produsele brutăriilor sunt în general de bună calitate. S-a confiscat în cursul anului 1903: pâine mucedă 95 kg, pâine crudă 15 kg, pâine lipsă la cântar 1.196 kg, jimble lipsă la cântar 259 kg.

Simigeriile în număr de 7 cu produsele în general de bună calitate. Atât brutăriile cât şi simigeriile au localurile în cea mai mare parte neigienice, pentru care, Serviciul sanitar nu încetează de a face tot posibilul să se aducă gradat în bună stare. De altfel, aceste localuri se ţin totdeauna curate.

Fabrici de săpun şi lumânări de seu sunt 2, situate cam în centrul oraşului şi una din ele este în rele condiţiuni.

Tăbăcăriile în număr de 7 constituie o însemnată cauză de insalubritate, deoarece, afară de marea Fabrică „Marenco", care este în condiţiuni excelente şi ca situaţiune şi ca aranjament, toate celelalte sunt situate în diferite străzi populate ale oraşului. În anii trecuţi se decisese de Consiliul de Igienă mutarea lor, în conformitate cu Regulamentul industriilor insalubre, dându-li-se diferite termene în acest scop, dar nici până acum nu s-a executat, rămânând ca proprietarii acestor stabilimente, cel puţin, să le ţină în stare curată, ceea ce cu greu se poate priveghea de aproape.

Cojocăriile în număr de 30 situate mai ales pe strada Craiovei, lasă foarte mult de dorit. Atelierele constând mai totdeauna dintr-o singură odăiţă cu aer infect, cu câte o putină de argăsit chiar în acea cameră, iar lucrătorii, adesea în număr însemnat dormind şi mâncând tot acolo. În cea mai mare parte s-au luat toate măsurile şi am făcut ca toate aceste rele condiţiuni să se amelioreze în mod simţitor.

Boiangeriile în număr de 3, nici una nu este situată în conformitate cu Regulamentul industriilor insalubre.

[13] În realitate exista o şcoală catolică şi o şcoală luterană.

Bragageriile. Există una care deși are local mic și vechi este însă curat întreținut, iar produsele ei ca: braga, alvița, rahatul, limonada etc. sunt bune și colorate cu substanțe inofensive. Braga și limonada se răcesc prin gheața pusă în cutii de tinichea, iar nu direct în aceste băuturi.

Fabrici de bere. Există una care nu funcționează.

Fabrici de apă gazoasă. Este una cu firma „Fabrica cooperativă de beuturi gazoase" dirijată de dl. Albert Tonci. Fabricațiunea apelor și limonadelor gazoase se face cu acid carbolic condensat în tuburi de fontă. Localul se ține curat și în bune condițiuni igienice.

Cârciumi au fost 106; băcănii 10 și cofetării 7. De la unele din acestea s-au luat în cursul anului și s-au trimis la Institutul de Chimie pentru analiză 56 probe, dintre care: 3 probe de vin s-au găsit că nu prezintă compoziția vinului normal natural și una probă de rachiu de drojdie s-a găsit că a fost rău preparată. Toate celelalte probe au fost regulamentare.

Repartizarea băuturilor spirtoase consumate în termen mediu de o persoană nu se poate face, deoarece orașul Pitești este vizitat duminicile și mai ales o dată pe săptămână, în ziua de târg, de o mulțime de săteni din județul Argeș și din județele limitrofe care consumă mai ales țuică și alte rachiuri pe scara ce mai întinsă. Cu toate acestea, cantitatea celor mai însemnate băuturi spirtoase consumate în 1903 au fost: vin 79.581 decalitri 8 litri, țuică 63.191 decalitri 3 litri, spirt 1.819 decalitri, alte rachiuri 159 decalitri.

Privegherea sanitară a substanțelor alimentare, băuturilor etc. se face zilnic de medicul comunal, de veterinar, vaccinator și agenții sanitari, atât în piețele orașului, cât și pretutindeni pe unde ele se debitează, ca: băcăniile, cârciumile, hanurile, birturile etc.

Hoteluri în număr de 7 principale, dintre care: 3 de clasa I și 4 de a II-a și a III-a clasă sunt curat întreținute cu tot ce trebuie. Pe lângă acestea mai sunt și vreo câteva hanuri unde însă foarte rar dorm sătenii, și care se priveghează foarte des, așa că totdeauna se țin curate.

Abatorul este situat în partea despre răsărit a orașului, pe malul drept al unui braț din Argeș. Curtea spațioasă și bine îngrijită are inconvenientul că nu este pavată. Podul de lemn pentru abataj este în bune condițiuni. Sunt oboare deosebite pentru vitele mari și mărunte. Lângă poartă se află o bună clădire pentru cancelarie, cabinetul de examinare al medicului veterinar și paza abatorului.

Stabilimente igienice.

Băile. În oraș se află un stabiliment de băi, în bunicele condițiuni, unde s-au făcut în cursul acestui an 90 băi calde de putină, 36 băi medicamentoase și 812 persoane au fost la băile de aburi. Inconvenientele, că apa de la băi se varsă în șanțul Mislea, totul mai persistă în parte, deoarece acest șanț nu este complet canalizat.

Personalul sanitar al urbei Pitești a fost compus dintr-un medic de oraș, un medic veterinar, un subchirurg vaccinator, doi agenți sanitari și trei moașe.

Fondul pentru medicamentele gratuite, dezinfectante etc. în acest an a fost 3.700 lei.

Căutarea gratuită a bolnavilor săraci. În 1903 s-au căutat gratuit 4.551 bolnavi, dintre care: 280 la domiciliul lor și 4.271 la dispensare. Se notează că 663 consultații s-au dat pentru paludism[14], 5 pentru pelagră, 55 pentru sifilis, 23 pentru tuberculoză pulmonară și 2 pentru alcoolism.

Bolile infecțioase (epidemiile).

Angina diftерică s-a ivit la 11 martie și s-a stins la 24 decembrie. Numărul bolnavilor a fost de 5 care s-au însănătoșit.

Crupul[15]. De această maladie au fost 3 bolnavi, dintre care 2 s-au însănătoșit și 1 a murit. Toți bolnavii de angină diftерică și crup s-au inoculat cu ser antidifteric întrebuințându-se 4 doze forte și 4 slabe.

[14] Paludism, impaludism sau malarie, este o boală contagioasă provocată de un hematozoar, introdus în organism prin înțepătura țânțarului anofel, manifestată prin temperatură înaltă și prin frisoane repetate la intervale regulate, care mai este cunoscută sub denumirea populară de friguri.

[15]Boală a laringelui la copii (însoțită de apariția unor membrane false pe căile respiratorii), manifestată prin sufocare și tuse răgușită.

Pojarul. La începutul anului 1903 se aflau 16 bolnavi, iar în cursul anului s-au mai îmbolnăvit 135, făcându-se în total 151 bolnavi, dintre care a murit numai unul, iar restul s-au însănătoşit nemairămânând nici unul la finele anului.

Tusea convulsivă. S-a ivit la 21 iulie şi s-a stins la 1 noiembrie. Numărul bolnavilor a fost de 15, dintre care 2 au murit, iar restul s-au însănătoşit.

Scabia. Au fost 183 bolnavi, dintre care: 173 s-au însănătoşit la finele anului. Rezultatul clasificaţiei scabioşilor pe profesiuni a fost:

	Bărbaţi	Femei	
Elevi din şcolile primare	31	23	Dintre care cei mai mulţi ţărani
Elevi din liceu	21	-	Idem
Elevi din Şcoala de cântăreţi	15	-	Toţi de la ţară
Muncitori	11	18	
Servitori	3	5	
Cojocari	6	-	
Cizmari	10	-	
Copii fără ocupaţie	9	13	
Fără ocupaţie	8	10	
TOTAL:	114	69	

După cum se vede, şi în anul acesta, ca în toţi anii, cele mai mari contingente de scabioşi au fost date de elevii din şcolile primare, din liceu şi de la Şcoala de cântăreţi, care, în general, sunt dintre copiii sătenilor din judeţul Argeş şi alte judeţe, care venind infecţioşi de la ţară, transmit boala şi colegilor lor.

Cu ocazia acestor epidemii s-au executat cu cea mai mare rigoare Regulamentul pentru prevenţia bolilor infecţioase, iar izolarea bolnavilor nu s-a mai făcut prin gărzi speciale, ci prin gardişti ordinari de pe străzi, în urma dispoziţiei d-lui inspector sanitar dr. Mihail.

Dezinfecţiile în general şi regulile stabilite pentru înmormântarea cadavrelor infecţioşilor ne-au preocupat cu deosebire, iar pentru transportarea cadavrelor infecţioşilor de la domiciliu la cimitir se află un car mortuar al Primăriei.

În ceea ce priveşte dezinfectarea, ea s-a făcut prin vapori de formol cu aparat „L'Eclair" care prezintă avantaje preţioase în raport cu celelalte sisteme.

Afară de acestea când a fost nevoie pe lângă acest sistem s-a mai întrebuinţat în mod excepţional şi etuva sistem Babeş, pulverizaţii cu acid fenic cu pulverizatorul „Genest-Herscher", precum şi pulverizaţii cu sublimat.

Numărul dezinfecţiilor ce s-au făcut pentru bolile contagioase, au fost: 8 locuinţe cu obiecte, veşminte etc. pentru bolnavii însănătoşiţi şi morţi de angină difterică şi crup, 151 pentru pojar, 21 pentru febră tifoidă, 15 pentru tuse convulsivă, 30 pentru tuberculoză pulmonară, 2 pentru febră puerperală.

Afară de acestea s-au dezinfectat toate cadavrele morţilor de aceste boli infecţioase conform cu regulamentul, precum şi orice obiecte s-au dovedit ca infectate, trăsuri etc.

Actele şi certificatele medicale eliberate în cursul anului 1903 au fost: 3 pentru deflorări, 4 pentru contuzii, 9 pentru diferite boli.

Asistenţa femeilor lehuze. Moaşele comunale, în număr de trei, au asistat în cursul acestui an 82 femei lehuze, dintre care 74 pentru faceri şi 8 pentru avorturi. În naşteri grele şi avorturi complicate au fost asistate şi de medicul comunal. Numărul copiilor a fost: 37 băieţi şi 33 fete vii şi 2 băieţi şi 3 fete morţi. Nicio lehuză n-a murit.

Femeile prostituate. Au fost 7 case de prostituate, în care mişcarea prostituatelor a fost: la 1 ianuarie 1903 se aflau 26, iar în cursul anului s-au mai adăugat 38 şi s-au scăzut 35, rămânând la finele anului 29. Prostituate singuratice n-au fost. Prostituatele s-au vizitat de 2 ori pe săptămână (miercurea şi sâmbăta) în cancelaria Serviciului sanitar comunal, iar cu ocazia acestor vizite s-au

găsit bolnave: de blenoragie 9, de șancru moale 14, de șancru dur 4, de sifilis constituțional 3 și de alte boli 9, care toate s-au trimis în cura Spitalului județean, care este subvenționat și de comuna Pitești. Spre a se evita transmiterea diferitelor boli de la o prostituată la alta, prin specule[16] cu care se examinează s-a obligat fiecare prostituată a-și avea speculul său propriu.

Mișcarea vaccinaților și revaccinaților. În cursul anului 1903 s-au vaccinat cu succes 382 copii, dintre care: 344 cu etatea până la un an, 33 de la 1-2 ani și 1 de la 3-4 ani; s-au revaccinat cu succes 266 copii, dintre care: 253 cu etatea de la 7-12 ani, 9 de la 12-16 ani și 4 de la 16 ani în sus. Fără succes s-au revaccinat 84 persoane, afară de 17 revaccinați care nu s-au prezentat la control. Vaccinați fără succes n-au fost. Toate vaccinațiile și revaccinațiile s-au făcut de către subchirurgul vaccinator comunal, sub controlul medicului de oraș, cu vaccin animal, procurat de la Institutul statului și care totdeauna a fost de cea mai bună calitate. Vaccinațiile în general s-au făcut din casă în casă, afară de un mic număr care s-au prezentat de voia lor la Primărie.

Copiii găsiți. La finele anului 1902, Primăria avea 2 băieți și 3 fete, iar în cursul anului s-au mai găsit 1 fată, făcându-se în total 2 băieți și 4 fete, din care a murit 1 fată în cursul anului, rămânând la finele anului 2 băieți și 3 fete.

Copii proprii ai doicilor în cursul anului 1903 n-au fost nici unul.

Alți copii crescuți afară din casa părintească. La finele anului 1902 se afla 1 fată, iar în cursul anului 1903 s-au mai dat în creștere 3 băieți, făcându-se în total 3 băieți și 1 fată, din care s-a luat de la crescătoare în cursul anului 1 fată rămânând la finele anului 3 băieți.

Alienați în cursul anului 1903 au fost 4 băieți și 4 fete care au rămas la finele anului.

Surdomuți au fost: 2 băieți și 2 fete la finele anului 1902, iar în cursul anului 1903 s-au mai adăugat 5 băieți și 2 fete, făcându-se în total 7 băieți și 4 fete care au rămas la finele anului.

Cretini au fost 7 băieți la finele anului 1902, iar în cursul anului 1903 s-au mai adăugat 3 băieți și 2 fete, făcându-se în total 9 băieți și 2 fete care au rămas la finele anului.

Orbi. La finele anului 1902 au fost 2 băieți și 1 fată, s-au mai adăugat în cursul anului 1903, 3 băieți și 2 fete, făcându-se în total 5 băieți și 3 fete, care au rămas la finele anului.

Mișcarea populației

Populația orașului Pitești după ultimul recensământ făcut în anul 1899 se compune din 15.570 suflete, împărțindu-se astfel:

	Bărbați	Femei	Populația civilă a orașului
Ortodocși	5781	5566	
Catolici	516	632	
Mozaici	422	449	
Mahomedani	43	1	
Armeni	24	12	
Alte religii	5	4	
Suma:	6791	6664	
TOTAL:	**13455**		

La aceste cifre se mai adaugă populația militară a garnizoanei compusă din:

	Bărbați	Femei
Ortodocși	2099	3 (ale militarilor)
Mozaici	9	-
Catolici	4	-
Suma:	2112	3
TOTAL:	**2115**	

[16]Instrument chirurgical cu care se lărgesc anumite cavități ale organismului omenesc, spre a putea fi examinate mai bine.

Din aceste cifre se vede că populația civilă a orașului, care în anul 1894 era de 12.168 suflete s-a înmulțit în ultimii 5 ani cu 1287 suflete, iar militarii au avut în fiecare an diferite fluctuații.

Nașterile considerate pe ultimii 5 ani au fost:

Copii născuți	1899		1900		1901		1902		1903	
	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete
Legitimi	173	176	200	160	133	149	156	168	154	132
Ilegitimi	36	40	44	48	44	54	47	53	51	49
Găsiți		2	1							1
Suma	209	218	245	208	177	203	203	221	205	182
Total	**427**		**453**		**380**		**424**		**387**	

După cum se vede, în anii 1901 și 1903 numărul nașterilor a fost aproape egale, pe când în anii 1899, 1902 și mai ales în 1900 a fost mai mare, dar a variat dacă se consideră după religie astfel:

Anii	La mia de locuitori	1899	1900	1901	1902
Născuți ortodocși		32	34 1/3	30	30 1/3
Născuți catolici		35 8/11	33 1/9	16 ½	36 ¼
Născuți mozaici		28 6/8	32 1/8	19 ½	39

Aceste cifre sunt mediile obișnuite la celelalte orașe ale României, satisfăcătoare chiar dacă se compară cu nașterile multor populații urbane din străinătate.

Comparând copiii legitimi cu cei naturali, în cei din urmă 5 ani găsim proporția colosală de a 5-a parte de naturali, pe când în anii 1902 și 1903 a atins cifra de ¼ dintre născuți, ceea ce se explică prin micul număr de căsătorii ce s-au făcut în ultimii ani, afară de anul 1902 când cifra căsătoriilor a fost cea mai mare, ceea ce de mult nu s-a mai văzut.

Căsătoriile considerate după religia soților pe ultimii 5 ani au fost:

Anii	Căsătoriile după religia soților					Suma
	Ortodocși	Catolici	Protestanți	Mozaici	Necunoscut	
1899	73	9	4	5		91
1900	69	6	2	3		80
1901	71	8	4	2		85
1902	85	6	2	8	1	102
1903	62	7	3	8	1	81

După cum se vede, în anul 1899 au fost 91 căsătorii, adică 6 4/5 la mia de locuitori, în 1900 au fost 80 căsătorii, reprezentând 5 12/13 la mia de locuitori; în 1901 au fost 6 3/11 la mie; în 1902: 7 9/20 la mie, iar în 1903: 3 ¼ la mie. Aceste cifre excepțional de mici ale căsătoriilor cred că au fost datorate în prima linie sărăciei populației, deoarece în Pitești nu există niciun comerț sau industrie importantă, lipsesc capitaliști și mari proprietari, predominând pensionarii, funcționarii și persoanele fără nicio ocupație, micii comercianți și industriași, agricultorii și muncitorii etc.

Dacă se mai consideră și relele recolte din ultimii ani, precum și scăderea prețului cerealelor, criza etc. reiese că lipsa a fost și mai simțită.

În ceea ce privește numărul căsătoriilor după religie, raportul a fost aproape același la mia de locuitori, afară de anii 1899 și 1902 când ortodocșii au dat un contingent mai mare ca ceilalți ani.

Mortalitatea pe etăți în ultimii 5 ani.

Născuți morți		0-1 an		1-2 ani		2-5 ani		5-10 ani		10-20 ani		20-40 ani		40-60 ani		Peste 60 ani		Suma totală		Suma totală fără născuți morți	
B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	B	F	Bărbați	Femei
14	8	2	9	5	9	5	4	4	3	11	10	37	21	40	22	45	23	223	189	209	181
13	14	4	9	8	2	2	3	9	12	14	10	46	29	41	20	48	27	275	187	262	173
3	4	7	0	0	7	7	5	10	5	10	9	50	25	40	35	42	50	209	187	206	183
4	5	1	6	6	4	7	8	6	10	9	14	27	27	34	37	42	52	189	208	185	203
4	6	2	2	2	9	5	1	8	8	13	12	40	25	38	29	39	39	225	171	221	165

Comparând tabela naşterilor cu a mortalităţii pe ultimii 5 ani, reiese că în fiecare an a fost câte un excedent de naşteri, afară de anul 1901 când numărul morţilor a fost cu 9 mai mare ca al naşterilor, aşa că cifra totală a acestor excedente a fost de 83.

Afară de acestea, dacă se mai consideră că între morţii acestor 5 ani au fost 73 militari şi că la spital au murit pe fiecare an câte 35-40 locuitori din comunele rurale, care s-au înregistrat tot între morţii oraşului, atunci adevărata cifră a excedentului naşterilor reiese aproape îndoită ca cifra de 83 notată mai sus.

Din tabela de sus mai reiese faptul că cea mai mare mortalitate a dat-o copiii de la 0-1 an, care în anii 1901 şi 1902 a fost de 19%, în 1903 a fost de 21% şi în 1900 aceiaşi etate a dat cam acelaşi număr de morţi, pe când în 1899 a dat 26% din totalul morţilor. Această însemnată mortalitate în primul an al vieţii, care de altfel există mai pretutindeni are în Piteşti ca şi aiurea următoarele cauze:

Alăptatul artificial practicat nu numai la majoritatea copiilor naturali, dar chiar la mulţi dintre cei legitimi, fie de nevoie, fie pentru înlesnirea creşterii şi libertatea mamelor.

Alăptatul natural nerațional sau vicios practicat de doici, şi chiar de multe mame, fie din cauza nepriceperii, fie din lipsa calităţilor fizice ale mamelor sau doicilor[17].

Afară de acestea, alimentaţia precoce (chiar de la a 3-a lună) cu substanţe grele, cu griş, tapioca[18] sau orez cu lapte de vacă sau de oaie, cu supă etc. dau loc la gastroenterite şi alte maladii gastrointestinale foarte adesea mortale.

Lipsa de îngrijiri mai ales la populaţia de jos, unde mamele îşi cresc copiii rău înfăşaţi şi întreţinuţi, mergând cu ei la lucru şi expunându-i la toate intemperiile, ceea ce, de altfel, se dovedeşte şi din faptul că cei săraci şi lipsiţi de instrucţie şi educaţie dau contingentul cel mai mare de morţi la această etate.

Aceste condiţiuni multiple au făcut ca în primul an al vieţii, debilitatea, gastroenterita şi bronhopneumonia să dea următoarele contingente de mortalitate faţă de celelalte boli.

Cauzele mortalităţii de la 0-1 an:

Anul	1899	1900	1901	1902	1903
Debilitate	20	24	6	10	14

[17] Afirmaţie care în prezent nu mai are niciun fundament ştiinţific.

[18] Tapioca este un aliment făinos, bogat în amidon şi în zaharuri uşor asimilabile, care se extrage din rădăcinile de manioc, foarte puţin probabil să se fi consumat în arealul nostru. Autorul a trecut acest aliment fără să cunoască realitatea alimentară a orăşenilor, fiind probabil inspirat de lucrările generaliste despre alimentaţie din surse străine.

congenitală					
Gastroenterită	39	23	27	28	26
Bronhopneumonie	20	16	6	11	18
Alte boli	22	30	35	26	30
Suma:	101	93	74	75	88

De la 1-10 ani, mortalitatea a descrescut din ce în ce mai mult, afară de anul 1900, când a atins maximum de 106, față de 93 morți de la 0-1 an, așa că, în toată această perioadă a etăților n-au murit în 1899 decât 60, în 1901: 54, în 1902: 71, în 1903: 63, pe când în 1900 mortalitatea de la 1-10 ani a fost mai mare ca de la 0-1 an, după cum am arătat mai sus, ceea ce s-a datorat mai mult scarlatinei. Cele mai importante și frecvente cauze de mortalitate la aceste etăți au fost în 1899: 15 de bronhopneumonie, 7 de gastroenterite, 7 de angină diftерică, 4 de pojar, 5 de combustie[19], iar restul până la 60 de alte boli.

În 1900 tot cu etatea de la 1-10 ani au murit: 10 de bronhopneumonie, 13 de gastroenterită, 37 de scarlatină, 4 de angină diftерică, 2 de pojar, 5 de impaludism, 4 de meningită, 3 de combustie, iar restul până la 106 de alte boli. În 1901 au murit: 8 de gastroenterită, 11 de angină diftерică, 1 de crup, 2 de scarlatină, 5 de impaludism, iar restul până la 54 de alte boli. În 1902 au murit tot cu etatea de la 1-10 ani: 6 de gastroenterită, 4 de angină diftерică, 3 de tuse convulsivă, 4 de impaludism, 13 de bronhopneumonie, iar restul până la 71 de alte boli. În 1903 au murit: 13 de gastroenterită, 1 de crup, 1 de pojar, 1 de tuse convulsivă, 5 de impaludism, 8 de bronhopneumonie, iar restul până la 63 de alte boli.

Dacă considerăm cauzele mortalității de la 10 ani în sus, găsim în prima linie:

Tuberculoza pulmonară care în ultimii 5 ani a dat următoarele contingente de morți:

Anul	Ortodocși	Catolici	Israeliți	Suma
1899	55	5	1	61
1900	44	1	2	47
1901	47	2	2	51
1902	50	2	2	54
1903	38	2	0	40

După cum se vede, în 1899 mortalitatea de tuberculoză la ortodocși a fost de 14% din totalul morților și 5 la mie din totalul populației ortodoxe a orașului, pe când la israeliți n-a fost decât un singur mort, ceea ce face 2 2/3 la mie din totalul morților și 1 1/8 la mie din populația israelită. În 1900 mortalitatea de tuberculoză a dat la ortodocși 10 1/8 la sută din totalul morților și 3 la mie din totalul populației ortodoxe. Catolicii au dat 2 1/3 la mie din totalul morților și 8 ¾ la 10.000 locuitori catolici, iar israeliții au dat 4 2/5 la mie din totalul morților și 2 2/7 la mie din totalul populației israelite. Iar în 1901 și 1902 au dat cam aceleași contingente, pe când în 1903 a dat cele mai mici contingente și mai cu osebire israeliții că n-au dat niciun mort.

Etățile la care această boală a dat mai mulți morți se pot vedea în următoarea tabelă pentru cei din urmă 5 ani.

Morți de tuberculoză pulmonară după etăți:

Anul	0-1 an		1-2 ani	2-5 ani	5-10 ani		10-20 ani		20-40 ani	40-60 ani		Peste 60 ani		Suma	Total
	B	F	B	B	F		B	F	B	B	F	B	F	B	
1899	1	1	-	1	-		4	5	19	12	3	2	4	39	61

[19] Arsură.

1900	1						2	15	9	1	2	-	28	47
1901	1	1	-	1	-	5	3	19	7	7	1	-	37	58
1902	2				2	2	8	9	8	7	3	-	24	54
1903	1	1		1		4	5	17	3	3	1	-	24	40

Din această tabelă reiese faptul că etățile care au dat tuberculozei pulmonare mai mare tribut au fost de la 10-20 ani, apoi de la 20-40 a atins culmea, spre a mai descreşte puțin de la 40-60 ani și a se micșora simțitor de la 60 ani în sus. Sexul masculin a dat tribut mai mare ca femeile în toți anii și la toate etățile. Față de aceste rezultate s-ar putea pune întrebările: pentru ce sexul masculin, care este mai viguros, să fie mai mult expus la contractarea și dezvoltarea tuberculozei pulmonare? Și care ar fi cauza ca etatea virilă să fie mai mult decimată? Răspunsurile nu se pot discuta aici deoarece nu avem cadrul unei asemenea lucrări.

Afară de acestea, dintre bolile mai importante și care au dat mai mare contingent de morți în 1903 au fost următoarele: febra tifoidă a dat 10 moți dintre care 7 veniți din județ în spital, impaludismul 9 morți, sifilisul 6 morți, diferite boli ale aparatului respirator, afară de tuberculoză 65 morți, restul mortalităților a fost cauzat de diferite alte boli, mai puțin importante și cu mai mic număr de morți de fiecare.

Mortalitatea considerată după religie în cei din urmă 5 ani:

Numărul morților după religie:						
Creștini				Mahomedani		Religii necunoscute
Ortodocși		Alte rituri creștine				
Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Bărbați	Femei	Femei
188	167	17	10	1	-	-
243	155	12	12	1	-	-
182	161	19	14	-	-	-
169	182	11	15	1	-	-
200	152	14	9	-	-	-

Din această tabelă rezultă că în 1899 populația ortodoxă a avut 31 1/3 la mia de locuitori ortodocși, în 1900: 35 1/10 la mie, în 1901: 30 ¼, în 1902: 30 la mie și în 1903: 32 la mie. Populația catolică cu celelalte rituri creștine în 1899 a avut 23 ½ morți la mia de locuitori catolic, în 1900: 20 la mie, în 1901: 28 4/5, în 1902: 22 ½ și în 1903: 20 la mie. Israeliții au avut în 1899: 8 morți la mia de locuitori israeliți, în 1900: 13 ¾ la mie, în 1901: 14 9/10, în 1902: 11 ½, iar în 1903: 12 ½ la mie.

Marea mortalitate a ortodocșilor din Pitești față de catolici și mai ales de israeliți a fost cauzată în prima linie din lipsa sau insuficientele mijloace de subzistență, căci cea mai mare parte a acestei populații este săracă, mulți dintre orășenii români n-au ocupație serioasă, industriile productive, comerțul serios aproape lipsesc, iar capitalurile asemenea. Lupta pentru existență este prea mare în raport cu micul câștig. Foarte mulți orășeni din clasele de jos ca și de sus nu se gândesc la viitor, tot ce au sau ce câștigă consumă repede, spre a suferi în urmă de lipsă, căci luxul și fanfaronada sunt practicate pe scara cea mai întinsă, mai ales de mulți dintre cei fără mijloace. Instrucția și educația în mare parte nu sunt solide și practice. Traiul, hrana, îmbrăcămintea, locuința

și îngrijirile corpului sunt rele la cea mai mare parte a populației ortodoxe. Românii contactează cu înlesnire maladiile și o dată ce s-au îmbolnăvit nu știu sau nu vor să se îngrijească în cea mai mare parte. Catolicii și mai ales izraeliții stabiliți în Pitești sunt toți meseriași și buni muncitori, duc o viață mult mai cumpătată, trăiesc mai bine, locuința, îmbrăcămintea, hrana și îngrijirile corpului îi preocupă cu deosebire, iar când este vorba de căutarea sănătății fac toate sacrificiile.

Pentru exactitate, Gh. Gubavu[20]

BIBLIOGRAPHY

Bibliografia românească modernă, 1831-1918, vol. I (A-C), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

Federația Comunităților Evreiești din România. Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România în secolul XX: 1900-1920. Fast și nefast într-un răstimp istoric. Documente și mărturii, vol. II*, Editura Hasefer, București, 2003.

Primăria urbei Pitești, *Expunerea domnului primar Eftimie Ionescu asupra întregii administrații a comunei Pitești, cu ocazia prezentării proiectului de buget pe exercițiul 1902-1903,* Tipografia H. Rădulescu, Pitești, 1902.

Primăria urbei Pitești, *Expunerea domnului primar N. Constantinescu asupra întregii administrații a comunei Pitești, cu ocazia prezentării proiectului de buget pe exercițiul 1903-1904,* Tipografia Haralambie Rădulescu, Pitești, 1903.

Serviciul Județean Argeș al Arhivelor Naționale, fond Primăria Pitești, dosare: 38/1902, 20/1904-1905, 33/1904.

Weber, Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, Editura Humanitas, București, 2003.

[20] Vaccinator în cadrul Serviciului sanitar al orașului Pitești, făcea suplimentar și activitatea de secretariat-corespondență a acestui serviciu.